

JAARBOEK

VAN HET

EUROPEES

GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN

PENNINGKUNDE

20
19

INHOUDSTAFEL

<i>In memoriam</i> Juliaan Taelman	
Verantwoordelijken van het EGMP	I
Afdelingen van het EGMP	II
Verlag van de AV van het EGMP FV (25/V/2019)	VI
Recensies	209

Huguette TAYMANS	
Marcel Vandeplassche, een pionier in de veterinaire verloskunde	1
Hugo VANHOUDT	
De Gentse nobel 1582 met twee ineengeslagen handen onder een kroon	10
Eddy KERSENS	
Gutenberg en zijn drukpers op munten en medailles	40
Jeannine JACOBS-DE CONINCK	
Belgische Burgerwacht & Engelse <i>Riflemen</i>	71
Patrick PASMANS	
De prijspenningen van de Landsbond der Belgische Bakkersbazen	89
Luc VAN EECKHOUDT	
De 'Ten Langveld'-medaille 1882/1982/2017 te Hakendover	98
Rudy DILLEN	
Commagene – de muntslag van Antiochus I Theos herbekeken	104
Joris FREDERICKX	
<i>Saint George</i> op munten van Engeland en het Verenigd Koninkrijk	116
William VAN HEMELRYCK	
Functie en gebruik van sceatta's als munt van de getaxeerde handel	136
René WAERZEGGERS	
Een enigmatische Luikse denarius herontdekt	173
Fons VAN BAELEN	
De muntvondst van Vaalbeek	176
Hendrik VAN CAELENBERGHE	
Twee opmerkelijke kortes voor Filips II	197
Jan MOENS	
De gouden leeuw (<i>lion d'or</i>) 1790 van de Verenigd Belgische Staten	201

DE GENTSE NOBEL 1582 MET TWEE INEEN- GESLAGEN HANDEN ONDER EEN KROON

Hugo VANHOUDT

Inleiding

Er bestaat reeds uitgebreide literatuur [1-8] * over de drie series gouden nobels die de Gentse Calvinistische Republiek heeft geslagen tussen 1581 en 1583, waarbij de afbeeldingen in de banier op de achtersteven van het schip op de voorzijde significant verschillen: het kan hierbij gaan om drie Franse lelies, een klimmende (Vlaamse of Gentse?) leeuw, of twee ineengeslagen handen onder een kroon.

Van de nobels met de drie lelies en de klimmende leeuw, en hun onderverdelingen (halve en kwart noble), zijn enkele tientallen exemplaren bekend.

Wat het type met de twee ineengeslagen handen betreft, en dat het voorwerp uitmaakt van deze studie, wordt in de literatuur vermeld dat er in 1838, met originele (?) stempels, 6 of 8 naslagen in goud werden aangemaakt ten behoeve van muntverzamelaars. In 1838 waren inderdaad drie – overigens verroeste – muntstempels van dit type teruggevonden in het Gents Stadsarchief, maar er waren geen ermee geslagen munten gekend in natura [1,9], en ook niet uit eigentijdse publicaties van vóór 1838, zoals plakkaatboeken, kronieken, busboeken, muntrekeningen, etc. (zie *bijlage V*). Van dit type blijken, in tegenstelling tot de twee andere, evenmin halve of kwart nobels te bestaan. Op heden zijn er amper een handvol hele nobels geregistreerd die – zoals verder zal blijken – op één exemplaar na, met zekerheid naslagen zijn die in 1838 werden aangemaakt met de stempels die zich thans in het Gentse Stadmuseum (STAM) bevinden.

Meerdere numismaten hebben zich dan ook de vraag gesteld of van dit type ooit stukken zijn geslagen *c.q.* in omloop gebracht tijdens de periode van de Gentse Republiek, en ook of de drie teruggevonden muntstempels wel authentiek zijn, m.a.w. stammen uit de 16de eeuw. Deze studie van de Gentse nobels ‘met twee ineengeslagen handen onder een kroon’ en met jaartal 1582 beoogt de authenticiteit na te gaan van zowel de muntstempels als de bestaande exemplaren.

* Nummers tussen vierkante haakjes verwijzen naar de bibliografie achteraan.

De Gentse (Calvinistische) Republiek (1577-1584)

Nadat eind 1577 de Gentse Republiek werd uitgeroepen, werden eigen munten uitgegeven, waarbij voor de goudstukken de nobel als munteenheid werd gekozen. Maar hoe was het zover kunnen komen?

Gent was in de voorafgaande periode meerdere keren in opstand gekomen, zoals onder Maximiliaan van Oostenrijk in 1482-1492 en onder Karel V in 1539-1540. Ten tijde van koning Filips II waren de Zuidelijke Nederlanden onderworpen aan een repressief Spaans bewind, en spoedig ontstond er verzet. De Gentse burgerij had zich ontwikkeld tot een calvinistische beweging en keerde zich tegen haar vorst. Een eerste gezamenlijk initiatief om de situatie te bespreken kwam er op 8 november 1576, toen de verzamelde Staten-Generaal van de Nederlanden de Pacificatie van Gent overeenkwamen, met godsdienstvrede tussen katholieken en protestanten tot gevolg. Hoopvol gestarte onderhandelingen met de Spaanse overheid brachten evenwel geen verbetering voor de lokale besturen.

Op 28 oktober 1577 greep het Gentse stadsbestuur onder leiding van de radicale calvinisten Jan van Hembyze en François van Ryhove de macht over het graafschap Vlaanderen. Er werd een bestuurscomité gevormd, met Hembyze aan het hoofd. Er ontstond een anti-katholieke terreur, met beeldenstormen en gewelddaden tegen katholieke geestelijken. Ryhove bracht een militie op de been, en de Gentse Republiek slaagde erin grote delen van het graafschap Vlaanderen te controleren, van Kortrijk tot Hulst, en van Ieper tot Dendermonde. De Gentse Republiek zocht toenadering tot Willem van Oranje, en op 4 februari 1579 sloot Gent zich als eerste Vlaamse stad aan bij de Unie van Utrecht.

Op 6 augustus 1579 verklaarde het Gentse stadsbestuur het gezag van Filips II, die ook graaf van Vlaanderen was, vervallen, omdat hij onredelijke vredesvoorwaarden zou hebben gesteld. Voortaan regeerde het stadsbestuur autonoom en sprak men van de Gentse (Calvinistische) Republiek. Gent nam zo het voortouw van de opstand in de Lage Landen, omdat Willem van Oranje officieel trouw bleef aan Filips II. Mochten de Keulse vredesonderhandelingen met Filips II, begonnen in mei 1579, mislukken, dan voorzag het Gentse programma een systeem met zelfstandige stadsrepublieken naar Italiaans model, weliswaar niet echt in het voordeel van de kleinere steden: Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije bleven de enige vier Leden van de Staten van Vlaanderen.

Het verzet tegen de dominante Gentse Republiek kwam van de katholieken uit de Franstalige zuidelijke provincies, de zgn. malcontenten, die tijdens hun eerste opmars op 1 oktober 1578 Menen heroverden, en verder oprukten naar Kortrijk, dat op 28 februari 1580 werd ingenomen; daarna volgde Deinze.

In 1579 ontbrandde een strijd tussen de meer Oranjegezind-geworden Ryhove en de radicalere Hembyze, waardoor de eerstgenoemde de stad moest verlaten. Hij wist echter even later, met de hulp van Willem van Oranje, Hembyze uit het stadsbestuur te weren, en werd zelf op 1 september 1579 grootbaljuw van Gent, maar volledig in dienst van Oranje; hij zou tot 1583 het Gentse bestuur leiden. Twee jaar later, op 26 juli 1581, tekenden de Staten van Vlaanderen ook het *Plakkaat van Verlatinghe*, zijnde de afzetting van koning (en dus ook graaf) Filips II.

Voor het graafschap Vlaanderen was dit een feitelijke herhaling van wat reeds in 1579 was afgekondigd, maar deze keer samen met Brabant, Friesland, Gelre, Zutphen, Holland, Zeeland, Mechelen en Utrecht. Een belangrijk verschil was echter dat die andere gewesten niet streefden naar een republikeinse staatsvorm, maar naar een nieuwe vorst, waardoor dit *Plakkaat* een stuk gematigder was dan de eerdere Gentse afzwering. Op 19 september 1581 werd de 26-jarige François van Valois, hertog van Alençon en sinds 1575 Anjou, *Frère unique* van de Franse koning Hendrik III én katholiek, door de calvinisten verzocht hun nieuwe vorst te worden, hopen op een verzachting van de religieuze tegenstellingen en op meer stabiliteit, veiligheid en voorspoed. Hij probeerde eerst nog tevergeefs te huwen met Elisabeth I van Engeland, de *Virgin Queen*. Daardoor werden de calvinisten wantrouwig, en ze gaven hem slechts een beperkte macht. In de loop van 1582 werd de nieuwe vorst ingehuldigd in zijn gebieden in de Nederlanden; voor het graafschap Vlaanderen ging de plechtigheid door van 21 tot 23 augustus 1582 [10]. François van Alençon gedroeg zich echter als een heerszuchtig leider die profiteerde en zich rijkelijk liet betalen. Hij was ontevreden over zijn partiële macht en probeerde zijn gezag met geweld af te dwingen. Zijn mislukte aanval met Franse troepen op de stad Antwerpen op 17 januari 1583, de zgn. Franse Furie, vergrootte het wantrouwen in deze vorst. Het Gentse bestuur besloot dan ook op 18 juni 1583 om op eigen kracht verder te gaan, en François van Alençon werd 'vriendelijk verzocht' te vertrekken. Tien dagen later keerde hij terug naar Frankrijk, waar hij op 10 juni 1584 overleed aan tuberculose.

Op het terrein lijfde de landvoogd Alexander Farnese, prins van Parma, uiteindelijk de malcontente partij in bij zijn leger, en begon hij aan de herovering van het graafschap Vlaanderen. Op 6 juli 1582 viel Oudenaarde, het jaar daarop Aalst, Duinkerke en Nieuwpoort en werd Ieper belegerd.

Opnieuw vond een omwenteling plaats: het Gentse stadsbestuur haalde Hembyze terug op 24 oktober 1583 en Ryhove werd verbannen. Terwijl de Spanjaarden de stad belegerden, oefende Hembyze een halfjaar lang een dictatuur uit over de Gentse burgerij. Hij bleek echter in het geheim te onderhandelen met de hertog van Parma. Hij werd op 23 maart opgepakt en op 4 augustus 1584 wegens hoogverraad terechtgesteld. In het voorjaar van 1584 moesten Ieper en Brugge zich aan Parma overgeven, en uiteindelijk werd Gent op 17 augustus 1584 onderworpen. Ruim 4.000 Gentenaren weken uit naar het noorden, waar later de Republiek der VII Verenigde Nederlanden zou ontstaan. De rooms-katholieke godsdienst werd weer de enige toegestane godsdienst in Gent. Antwerpen viel als laatste stad in het zuiden exact één jaar na Gent.

De Gentse gouden nobels van 1581 tot 1583

De muntproductie te Gent onder de Gentse Republiek was zeer uitgebreid en verliep in meerdere fasen. Deze studie beperkt zich tot de aanmuntning van de gouden nobels in het algemeen, om van daaruit de nobel van het type 'met de twee ineengeslagen handen' toe te lichten. Aan de hand van kronieken [13] en muntrekeningen [7] kunnen een aantal mijlpalen in de Gentse muntgeschiedenis en meer bepaald de uitgaven van gouden nobels worden vastgelegd.

Maximiliaan van Oostenrijk had in 1491 het Gentse muntatelier gesloten en het materieel overgebracht naar Brugge. Het bestuur van de Gentse Republiek bepleitte bij de Staten Generaal de heropricting van een tweede muntatelier in Vlaanderen, en kreeg de toestemming om opnieuw een muntproductie *t'hunnen profyte* op te starten.

Op 7 maart 1581 werd in het Gentse muntatelier gereedschap aangemaakt om nieuw geld aan te munten [14,22]. Op 14 maart 1581 werden eerst enkele penningen geslagen, en daarna tot augustus 1581 de eerste munten, nl. de gouden kroon (*niet teruggevonden*), de halve Filipsdaalder, en koperen 12 en 6 mijten [8]. Niettegenstaande het Statenmunten zijn, verwijzen ze nog steeds naar Filips II: de gouden en zilveren munten dragen zijn beeldenaar, naam en adellijke titels, en de koperen munten zijn wapenschild en devies **PACE ET JUSTITIA**.

Gent – Halve Filipsdaalder, 1581

Gent – XII mijten, 1581

Na het ondertekenen, op 26 juli 1581, van het *Plakkaat van Verlatinghe* door de Staten van Vlaanderen werd Filips II afgezet als koning. François van Alençon werd op 19 september 1581 erkend als vorst van de Nederlanden, en er kwam een aanpassing van de munten: Gent herintroduceerde de meer dan anderhalve eeuw oude gouden ‘Vlaamse’ nobel, uitgegeven onder Jan zonder Vrees (ordonnantie van 6 december 1416) en Filips de Goede (ordonnantie van 22 juni 1425), en het sloeg ook aangepaste koperen munten. De Franse lelies deden hun intrede in de banier op de gouden nobel [8] en in het wapenschild op de koperen munten.

Concreet besliste op 11 november 1581 de stadsregering gouden nobels te slaan met een snede van 36 per Trooise mark voor de hele, 72 voor de halve en 144 voor de kwart nobel, met een theoretisch gehalte van 23 karaat 6 grein, en een koers van 25 stuiver per nobel; de productie begon op 2 december. De nobel waarvoor werd geopteerd als munteenheid was, ook qua afbeeldingen (*zie infra voor een gedetailleerde beschrijving*), een quasi-herneming van de vroegere nobels, die blijkens officiële tarieven nog altijd circuleerden als geldig – en trouwens hooggewaardeerd – betaalmiddel. De Engelse nobels met identieke karakteristieken, waarvan deze Vlaamse nobels een imitatie waren, waren erg gegeerd door de kooplieden en hadden een internationaal karakter [23]. De keuze van het Gentse stadsbestuur bracht blijkbaar ook anderen op ideeën: al in mei 1582 werden vervalsingen gesignaleerd van nobels met jaartal 1581 met een intrinsieke waarde van slechts 24 stuiver, naar verluidt geslagen in Middelburg; volgens Gilleman [3] zijn ze o.a. herkenbaar aan de vier (i.p.v. drie) lelies in de banier.

Gent – Hele, halve en kwart nobel, type ‘met drie lelies’

Gent – VI mijten, 1581

De koperen munten die werden aangemaakt vanaf François van Alençon's aanstelling in september 1581 en nadien zijn inhuldiging als graaf van Vlaanderen op 23 augustus 1582, refereerden naar zijn wapen.

Op 15 juni 1582 vroeg François van Alençon aan alle Staten om de muntstempels met verwijzing naar Filips II te vernietigen. In Gent was dat dus reeds gebeurd sinds september 1581, door de uitgifte van de nieuwe munten met Franse lelies.

Na de inhuldiging, op 23 augustus 1582, van François van Alençon als graaf van Vlaanderen werden de munttypes herzien [16,17]; de gouden nobel behield zijn klassieke beeldenaar (maar waarschijnlijk met een aanpassing van de banier; zie verder), terwijl de andere munten werden geslagen op naam van de nieuwe vorst, en dit naast tal van andere penningen en strooipenningen. Volgens de kronieken ging het om een zilveren halve daalder (de voorziene hele daalder is niet aangemaakt) en een koperstuk van 12 mijten [8]. Blijkens de rekeningen zijn van de halve daalder in Gent slechts een 500-tal exemplaren geslagen, en dit stuk is niet teruggevonden (*onderstaande afbeelding toont een overigens eveneens zeldzaam stuk van hetzelfde type, geslagen door het Brugse atelier in 1582*).

Brugge – Halve daalder, 1582

Gent – XII mijten, 1582

Gent – Nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’, 1582

Meerdere publicaties stellen dat de vervanging van de drie lelies in de banier door de twee ineengeslagen handen onder een kroon zou zijn doorgevoerd n.a.v. de inhuldiging van François van Alençon als graaf van Vlaanderen. Volgens de busboeken zouden van 13 september 1582 tot maart 1583 niet minder dan 18.509 hele nobels van dit – nu uiterst zeldzaam – type zijn geslagen.

François van Alençon’s mislukte aanval op Antwerpen met zijn Franse troepen (17 januari 1583, de zgn. Franse Furie) [18] vergrootte het wantrouwen jegens zijn persoon. De bestuurlijke macht werd hem gaandeweg ontnomen, en uiteindelijk verliet hij Vlaanderen op 28 juni 1583 [19,20]. Na zijn vertrek werden nieuwe munten aangemaakt op naam van de Gentse Republiek. De resolutie van 15 april 1583 beschrijft de verandering in de banier van de nobel, waar voortaan een gekroonde klimmende leeuw moet staan. Naast de hele, halve en kwart gouden nobels werden zilveren munten aangemaakt (8, 4, 2 en 1 stuiver), en later ook nieuwe koperen munten (12, 6 en 4 mijten) [8] met de stadsspreuk **SPQG** (*Senatus PopulusQue Gandavensis* = de schepenbank en de bevolking van Gent) [21].

Gent – Nobel ‘met de klimmende leeuw’, 1583

Gent – 8 stuiver, 1584

Gent – XII mijten, 1583

De Gentse muntslag eindigde voorgoed met de val van de Republiek op 17 augustus 1584.

Beschrijving van de Gentse nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’

Vz. Binnen een parelcirkel staat in een schip, versierd met leeuwen en lilies, de graaf, met in zijn rechterhand een opgeheven zwaard en in zijn linkerhand het wapenschild van Vlaanderen met klimmende leeuw. Op de achterstevan van het schip houdt een leeuw een banier vast met twee ineengeslagen handen onder een kroon. Als omschrift **MO·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND·FLAND·** hetzij voluit *moneta aurea restaurata metropolis Gandae Flandriae* = heruitgegeven gouden munt van Gent, hoofdstad van Vlaanderen. Links en rechts van het gekroonde hoofd van de graaf staan de letters N en T, waarvan de betekenis niet is gekend.

Kz. Binnen een parelcirkel een met lilies versierd kruis, met in het centrum een roos, en in elk kwadrant een gaande leeuw onder een kroon. Als omschrift **✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILANT·82·** hetzij voluit *nisi Dominus custodiat, civitatem frustra vigilant* = als de Heer Zijn stad niet bewaakt, doen de wachters vergeefs hun ronde (*naar Psalm 127, vers 2*).

Ref. Gillemans 14 [3], Delmonte 533 [4], Haeck 709 [5], Martiny 164-4 [7], Vanhoudt 443 [8]

$\frac{1}{36}$ Trooise mark \approx 6,80 g – 33 mm – goud $23 \frac{1}{12}$ karaat \approx 979‰, maar *de facto* varieerde het gehalte tussen $22 \frac{11}{12}$ en 23 karaat \approx 955 à 958‰

Types, varianten en chronologie van de Gentse nobels

Voor de gouden nobels geven de rekeningen [7] geen uitsluitsel wanneer welk(e) type of variatie werd aangemaakt, maar de jaartallen (1581, 1582 en 1583), de emblemen in de banier en de varianten in de omschriften laten wel een proeve van chronologische rangschikking toe.

De emblemen in de banier, vastgehouden door een staande leeuw op de achterstevan van het schip, zijn, zoals reeds gezegd, achtereenvolgens:

Type I drie lilies, geïnterpreteerd als symbool van de Franse prins François van Valois, hertog van Alençon en Anjou

Type II twee ineengeslagen handen onder een kroon, een calvinistisch symbool voor trouw (de Franse heraldische term voor dit symbool is *trouwens foi*, dat o.a. trouw, vertrouwen, loyaliteit betekent)

Type III een klimmende leeuw zoals in het wapen van Vlaanderen en Gent.

Er zijn kleine verschillen in de omschriften:

- op de voorzijde MO·, MO: of MON: en GAN, GAND, GAND' of GAND·
- op de keerzijde variëren de laatste woorden en het jaartal (met of zonder I5).

Bij de analyse van meer dan vijftig exemplaren van de Gentse nobel werden voor de Types I en III meerdere stempelcombinaties vastgesteld, wat een ruim productievolume bevestigt.

Voor Type II is er met één gekend origineel exemplaar vanzelfsprekend slechts één stempelcombinatie, waarbij de tweede keerzijdestempel die werd teruggevonden, als ongebruikt wordt aanzien, tenzij dan voor de naslagen van 1838; dit doet een zeer beperkt slagaantal vermoeden.

Samenvattend zijn onderstaande varianten in de omschriften bekend, die chronologisch vermoedelijk als volgt kunnen worden gerangschikt:

Type I – Banier met drie lelies

- I.1 MO: ·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND' ·FLAND·
✠ NISI DÑS CVSTOD·CIVITA·FRVSTRA VIGILANT·EAM·8I
- I.2 MO: AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND ·FLAND·
✠ NISI DÑS CVSTOD·CIVITA·FRVSTRA VIGILANT EAM·82·
- I.3 MO· ·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND ·FLAND·
✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA VIGILATVR·82·
Deze stempels zijn ook gebruikt voor de exemplaren op dubbel gewicht
- I.4 MO· ·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND ·FLAND·
✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILATVR·I582·
- I.5 MON: ·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND ·FLAND·
✠ NISI DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILANT·I582·
- I.6 MO: ·AVREA·RESTAVR·METROPOL GAND· ·FLAND·
✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILANT·I582·

Type II – Banier met twee ineengeslagen handen onder een kroon

- II.7 MO: AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND· ·FLAND·
✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILANT·82·

Type III – Banier met klimmende Vlaamse of Gentse leeuw

III.8 MO·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAND·FLAND·

✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILANT·83·

Deze stempels zijn ook gebruikt voor de exemplaren op dubbel gewicht

III.9 MO·AVREA·RESTAVR·METROPOL·GAN·FLAND·

✠·NISI·DÑS·CVSTOD·CIVITAT·FRVSTRA·VIGILANT·83·

Aangezien de keerzijdelegende met **EAM** werd gebruikt in 1581, is het logisch deze variante uit 1582 (I.2) als eerste te plaatsen in de chronologie voor dit jaar.

Type III werd geslagen in uitvoering van de resolutie van 15 april 1583 die het symbool in de banier vervangt door een (in principe gekroonde maar *de facto* ongekroonde) klimmende leeuw. Deze overgang dateert dus van na het opzietten van François van Alençon, en is logischerwijze het laatste type.

Type II is uiterst zeldzaam, en er zijn geen onderverdelingen (halve en kwart nobels) van gekend, wat eerder vreemd is voor een standaardmunt. Dit type moet vanwege de datering (1582) worden geplaatst tussen de Types I en III. Een meer preciese datering wordt verder besproken.

Van deze drie types zijn enkel Type I en Type III afgebeeld in eigentijdse documenten, zoals plakaten of tarieven (*zie bijlage V*). Beide types komen courant voor, evenals hun onderverdelingen van een halve en kwart nobel. In hun instructies aan de muntmeester drongen de autoriteiten er trouwens geregeld op aan om ook grote hoeveelheden halve en kwart nobels te slaan, meer bepaald in een verhouding 3 hele nobels ÷ 2 halve nobels ÷ 1 kwart nobel [24]. Hieruit blijkt het monetair belang ervan, en het is dus vreemd dat voor Type II geen onderverdelingen werden teruggevonden.

Aanmunting Type I

Nobel	57.561 exemplaren*	2 december 1581 – 3 maart 1583
Halve nobel	80.970 exemplaren	20 december 1581 – 19 maart 1583
Kwart nobel	2.681 exemplaren	26 maart 1582 – 18 maart 1583
‘Dubbele’ nobel**	175 exemplaren	25 oktober 1582

* *Inclusief 18.509 exemplaren die mogelijk van het Type II zijn, en geslagen tussen 23 augustus 1582 en 3 maart 1583.*

** *De ‘dubbele’ nobels waren presentatiestukken die werden geslagen met de stempels van de hele nobel, maar op muntplaatjes van dubbele dikte.*

Aanmunting Type II: wordt verderop besproken.

Aanmunting Type III (*de productie werd in 1584 verdergezet met jaartal 1583*)

Nobel	73.149 exemplaren	5 april 1583 – 19 september 1584
Halve nobel	43.329 exemplaren	21 maart 1583 – 7 april 1584
Kwart nobel	3.359 exemplaren	30 maart 1583 – 21 september 1583
‘Dubbele’ nobel	17 exemplaren	23 mei 1583

De literatuur omtrent de nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’

De eerste vermelding van de Gentse nobel 1582 met de twee ineengeslagen handen dateert van het midden van de 19de eeuw. In 1847 schrijft F. Den Duyts [1] dat na de inhuldiging van François van Alençon, de muntslag wordt hernomen met zijn wapen op de munten. Hij geeft een beschrijving van de nobel met de twee ineengeslagen handen, met een massa van 6,60 g, en hij heeft het over een zeer beperkte uitgifte of een uitgifte die plots is stopgezet om één of andere reden maar stempelbreuk kan het niet zijn geweest, want in een voetnota verwijst hij naar de muntstempels in het Gents Stadsarchief en de 6 (of 8?) naslagen. Er is op dat moment blijkbaar nog geen origineel exemplaar teruggevonden; hierop zou nog ongeveer een halve eeuw moeten worden gewacht (*zie infra*).

In 1849 haalt Jonnaert [25] dit onderwerp aan, en hij verwijst ook naar de teruggevonden stempels. Hij is van oordeel dat deze uitgifte een uiting van repulsie was ten opzichte van François van Alençon (na maart 1583) en een symbool van de eendracht tussen de verschillende provincies.

Constant Serrure [9] volgt in 1860 de redenering van Jonnaert, en hij vermeldt de naslagen en het feit dat er geen origineel exemplaar is gekend.

In 1877 stelt P. Genard [27] dat de nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’ is aangemaakt om de inhuldiging van de graaf van Vlaanderen te herdenken, maar dat dit type onmiddellijk daarna is geannuleerd door een andere beslissing. Hij preciseert dat er 6 (?) naslagen zijn gemaakt in 1838.

Ook Deschamps de Pas [2] vermeldt het type ‘met de twee ineengeslagen handen’.

In 1898 publiceert burggraaf de Jonghe [28] een nobel van dit type in zijn verzameling als zijnde een origineel exemplaar dat na de inhuldiging van de graaf is uitgegeven, samen met een gravure ervan. Dit exemplaar maakt thans deel uit van de verzameling van de Nationale Bank van België. Hij beweert echter ten onrechte dat de naslagen uit 1838 in *vermeil* (verguld zilver) zijn.

In 1931 dateert Gilleman [3] de invoering van dit type nobel n.a.v. de inhuldiging van de graaf, als een uiting van het groot enthousiasme dat er heerste en het geloof in een voorspoedige toekomst. Het zou vanaf 13 september 1582 zijn geslagen.

Haeck [5] catalogeert in 1979 deze nobel onder de muntslag voor de graaf van Vlaanderen.

In 1998 beweren Leen Charles en Marie-Christine Laleman [29] dat deze nobels ‘met de twee ineengeslagen handen’ verwijzen naar François van Alençon die toen de functie van graaf van Vlaanderen uitoefende. In 1583, toen Gent hem niet meer erkende, werden ze vervangen.

Hugo Vanhoudt [8] noemt de nobel van dit type in zijn catalogus als zijnde uitgegeven na de inhuldiging en vermeldt tevens het bestaan van naslagen uit 1838.

Jean-Claude Martiny [7] tenslotte ziet de nobel van dit type als een uiting van het geloof in eigen kracht nadat Gent François van Alençon niet langer erkende, waarbij deze nobel in grote getale zou zijn geslagen (18.509 exemplaren) tussen 18 september 1582 en maart 1583. Deze redenering valt echter moeilijk te rijmen met het jaartal 1582, omdat Vlaanderen zich pas in 1583 begon te distantiëren van François van Alençon.

De muntstempels van de nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’

Zoals reeds gezegd, bewaart het Gentse STAM één voorzijde- en twee keerzijdestempels voor de nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’. Deze stukken dragen meerdere inventarisnummers (*zie infra*), wat getuigt van een lang verblijf in de verzamelingen van het Stadsarchief of -museum.

Een eerste melding over de aanwezigheid van deze drie stempels wordt gedaan door F. Den Duyts in 1847 (*zie supra*). In de inventaris van bruiklenen uit 1848 worden de drie muntstempels voor een Vlaamse nobel vernoemd. Een eerste formele registratie gebeurt in de inventaris van het Gents Archeologisch Museum, opgemaakt in 1875-1878, onder de nummers 396 (voorzijdestempel A), 396a (keerzijdestempel B2), 396d (keerzijdestempel B1) en 396b en 396c (éénzijdige afslagen in tin gemaakt met resp. de stempels A en B2); *zie ook bijlage III*. Eigenaardig genoeg wordt in deze inventaris geen beschrijving gegeven van het embleem in de banier, hoewel wordt verwezen naar het artikel van P. Genard uit 1877. In 1960 werden tenslotte nieuwe inventarisnummers toegekend.

Iedere stempel draagt sporen van corrosie. Bovendien vertonen de voorzijdestempel A (met huidig inventarisnummer 14173) en de keerzijdestempel B1 (met huidig inventarisnummer R2005-2-96) ook sterke braamvorming op het slagvlak, wat wijst op intensief gebruik. De andere keerzijdestempel B2 (met huidig inventarisnummer 14168) heeft nauwelijks sporen van gebruik. De hier ten behoeve van de stempelstudie gespiegelde muntvlakken stemmen overeen met de geregistreerde exemplaren, inclusief de corrosiesporen op de stempels.

Op de volgende afbeeldingen (*op schaal 150%*) worden de gespiegelde slagvlakken getoond, met daarnaast de overeenstemmende beeldenaar op een munt, en de corrosievlekken zijn zeer goed zichtbaar (*zie bijlage I voor detailopnames van deze corrosievlekken*). Merk op dat de letters op de beide keerzijdestempels iets anders zijn gepositioneerd: zo wijst de arm op 6 uur van het bloemenkruis bij B1 naar de tweede I in CIVITAT, maar bij B2 tussen de T en de A in dat woord.

*Keerzijdestempel B1
(inv.nr. R2005-2-96)*

*Voorzijdestempel A
(inv.nr. 14173)*

*Keerzijdestempel B2
(inv.nr. 14168)*

Voorzijdestempel A

Keerzijdestempel B1

Keerzijdestempel B2

Sommige numismaten twijfel(d)en aan de authenticiteit van de stempels waarmee in 1838 de naslagen werden gemaakt. Een visuele inspectie van hun vormgeving en een vergelijking met andere stempels uit deze periode laat echter toe te besluiten dat ze alle drie wel degelijk 16de-eeuws kunnen zijn (zie bijlage VI).

De stempels werden bovendien onderworpen aan een metaal- en sporenanalyse door middel van een X-ray Fluorescentie, uitgevoerd door S. Lycke en dr. A. Rousaki, UGent (*zie bijlage II*), en uit de sporenanalyse blijkt dat de stempels een sterk gelijkende metaalsamenstelling hebben. De analyse suggereert dus dat de drie stempels uit dezelfde tijdperiode stammen, waarbij de keerzijdestempels hoogstwaarschijnlijk uit hetzelfde blok metaal gemaakt zijn. Op basis van deze analyse zijn de stempels hoogstwaarschijnlijk authentiek 16de-eeuws, en vormen ze één homogene set. De drie muntstempels vertonen op het muntvlak ook sporen van goud, wat hun daadwerkelijk gebruik aantoont; dit wijst er dus op dat beide keerzijdestempels wel degelijk zijn gebruikt om er gouden nobels mee te slaan, wat trouwens wordt bevestigd door de stempelanalyse van de geregistreerde exemplaren, incl. het origineel stuk (*zie verder*).

Dat er twee keerzijdestempels bestaan voor slechts één voorzijdestempel hoeft niet te verbazen: het was immers gebruikelijk om twee keerzijdestempels te voorzien per voorzijdestempel, aangezien keerzijdestempels sneller verslijten door het opvangen van de directe slag van de hamer bij het slaan van de munt vergeleken met de voorzijdestempel, a.g. de onderliggende stempel (*zie bijlage VI*).

Al de gekende nobels van het type ‘met de twee ineengeslagen handen’ zijn geslagen met combinaties van deze twee keerzijdestempels met de ene voorzijdestempel: voor het origineel exemplaar gaat het om de combinatie A|B1, en voor de naslagen om de combinatie A|B2. Dit is eenvoudig af te leiden uit de corrosiesporen van de stempels die worden teruggevonden op de geregistreerde exemplaren. Anders gezegd, werden de herslagen in 1838 gemaakt met stempels die reeds waren aangetast door corrosie en dus van (heel wat) vroeger moesten dateren, wat hun authentieke 16de-eeuwse oorsprong bevestigt.

Het enige exemplaar zonder corrosiesporen is aangemaakt met de stempelcombinatie A|B1, wat erop wijst dat het werd geslagen met ‘verse’ stempels, m.a.w. inderdaad eigentijds is (dus uit 1582). Anderzijds vertoont stempel B1 nu behalve corrosiesporen ook braamsporen, wat wijst op een intensief gebruik. Dit wijst erop dat van dit type inderdaad heel wat exemplaren moeten zijn geslagen geweest, die echter om één of andere (politieke of religieuze?) reden niet of nauwelijks in omloop zijn gebracht.

Uit een vergelijkende stempelstudie van de keerzijdestempels B1 en B2 met de gekende exemplaren van de nobel met hetzelfde jaartal 1582 maar van het type ‘met de drie lelies’ in de banier, blijkt dat geen van beide is gebruikt voor dergelijke nobels. Anders gezegd, blijken deze keerzijdestempels dus exclusief te zijn gebruikt of minstens gesneden voor de aanmaak van de nobels ‘met de twee ineengeslagen handen’ (*zie bijlage IV*). We kunnen alleen maar raden hoe het komt dat deze drie stempels A, B1 en B2 door de eeuwen heen zo keurig bij elkaar zijn gebleven.

Samengevat kan dus worden besloten dat de drie muntstempels hoogstwaarschijnlijk alle drie niet alleen authentiek zijn, maar ook effectief zijn gebruikt voor de muntproductie, althans wat A en B1 betreft, waarvoor een slagaantal

van 18.509 exemplaren, aangemunt tussen 23 augustus 1582 en 3 maart 1583, plausibel lijkt (hoewel dit voor één enkele keerzijdestempel wel aan de hoge kant is), en met dien verstande dat hiervan maar een miniem deel in omloop is gebracht. Het valt niet uit te sluiten dat B2 in 1582 ongebruikt is gebleven, en pas voor de eerste keer – maar dan gecorrodeerd – is gebruikt in 1838 voor het maken van de naslagen. In ieder geval kan worden uitgesloten dat de stempels in dat jaar zijn gemaakt om tegemoet te komen aan de vraag vanuit numismatische hoek.

De gekende exemplaren van de nobel ‘met de twee ineengeslagen handen’

Er zijn in het totaal in het kader van deze studie zeven exemplaren geregistreerd, plus één stuk dat enkel is gekend van een tekening, en dat mogelijk dubbel gebruik uitmaakt met een geregistreerd exemplaar.

Voor de stempelcombinatie A|B1 is er één exemplaar gekend dat, zoals gezegd, is geslagen met niet-gecorrodeerde stempels. Dit stuk is dus hoogstwaarschijnlijk eigentijds.

Munt A|B1_1

Tekening van hetzelfde exemplaar

Origineel exemplaar in de verzameling van de Nationale Bank van België en tekening gepubliceerd door de Jonghe [28]; veiling Elsen 59, 18/IX/1999, lot 1972 = veiling Morton & Eden, London, 11/XII/2003, lot 348; 6,60 g – 34 mm – goud

Van de stempelcombinatie A|B2 bestaan zes exemplaren, alle naslagen, waarvan de eerste vier zeer verzorgd zijn geslagen op mooie, brede en ronde muntplaatjes. Maar het Penningkabinet van de KBR in Brussel bewaart twee exemplaren op minder verzorgde muntplaatjes, één in goud en één in zilver, die mogelijk proefslagen waren voor de productie van de vermelde naslagen in 1838.

Naslag A|B2_1

Verzameling Théry

Veiling Vinchon 1963, lot 124

6,63 g – 33,5 mm – goud

Naslag A|B2_2
 Verzameling Huntington,
 HAS 9267 = Veiling Elsen 115,
 8/XII/2012, lot 933
 6,58 g – 33 mm – goud

Naslag A|B2_3
 Verzameling NNC, Amsterdam,
 inv.nr. NM 11645
 6,69 g – 33 mm – goud

Naslag A|B2_4
 Verzameling auteur
 Veiling Vinchon, 7/XI/1966,
 lot 155 = Morton & Eden,
 Veiling 97, 28/XI/2018, lot 141
 6,73 g – 33 mm – goud

Naslag A|B2_5
 Verzameling KBR, Brussel
 6,65 g – 33 mm – goud

Naslag A|B2_6
 Verzameling KBR, Brussel,
 ex verzameling-B. de Jonghe,
 inv. FUF 518
 4,88 g – 33 mm – zilver

Naslag A|B2_7?

Op basis van de positionering van de letters (*zie supra*) moet deze tekening in Den Duyts [1] worden gekoppeld aan keerzijde-stempel B2. Waar het stuk zich nu bevindt, en of het misschien overlapt met één van de nummers _1 tot _4, is niet geweten.

Tot slot

De vraag blijft of de nobel 'met de twee ineengeslagen handen' een officiële uitgifte is geweest? Of was het een speciale uitgifte, zoals de nobels die op een muntplaatje van dubbele dikte zijn aangemaakt van het type 'met de lelies' en van het type 'met de klimmende leeuw'? Of is de uitgifte niet in omloop gebracht om politieke of religieuze redenen die samenhangen met de twee ineengeslagen handen? Zou daardoor de set van drie stempels netjes zijn samengebleven, wegens 'verboden te gebruiken' *ergo* 'te bewaren achter slot en grendel'?

En hoe kunnen we verklaren dat er van dit type geen onderverdelingen van een halve en een kwart nobel zijn gemaakt (of althans gekend), hoewel de instructies aan de muntmeesters hierop gewoonlijk expliciet aandrongen, en deze onderverdelingen wel degelijk zijn aangemaakt voor het type 'met de lelies' en 'met de klimmende leeuw', zij het dat uit de rekeningen blijkt dat eerst de hele nobels werden geslagen, en pas enkele maanden later werd gestart met de aanmunting van de onderverdelingen. Ontbrak om één of andere reden de tijd voor het type 'met de ineengeslagen handen', dat ondertussen 'in ongenade' was gevallen?

In de literatuur [3,4,5,7,8] wordt aangegeven dat er – blijkens de rekeningen – ook van dit type exemplaren op dubbel gewicht werden aangemaakt, maar hiervan zijn geen exemplaren gekend. Als ze al werden geslagen, dan zijn ze blijkbaar niet verspreid geworden.

Een andere vraag betreft de betekenis van het symbool van de twee ineengeslagen handen (in het Frans *foi* genoemd), en dus de verklaring waarom dit is geplaatst op de banier van deze nobel. En was er een specifieke reden waarom een kroon werd afgebeeld boven de twee handen?

Het symbool van ineengeslagen handen werd reeds in de Oudheid gebruikt, maar kende bij de calvinisten een duidelijke heropleving [30-32] en stond voor trouw en eendracht. Deze beide gevoelens leefden zeer sterk bij de Vlaamse bevolking op het moment van de inhuldiging van François van Alençon als graaf van Vlaanderen op 23 augustus 1582.

Op de nobel staat er een kroon boven de twee ineengeslagen handen. Dit kan er op wijzen dat dit symbool is gebruikt nadat François van Alençon op 23 augustus 1582 was ingehuldigd als graaf van Vlaanderen.

De combinatie van het symbool van de ineengeslagen handen en de kroon kan duiden op een aanmunting tussen 23 augustus 1582 en maart 1583, waarna François van Alençon niet langer het vertrouwen genoot van het Gentse bestuur, onder andere wegens zijn mislukte aanval op Antwerpen op 17 januari 1583. De meest voor de hand liggende periode van uitgifte van deze nobel is m.a.w. juist na zijn inhuldiging als graaf van Vlaanderen op 23 augustus 1582.

Samengevat

De drie stempels met jaartal 1582 in het Gentse STAM zijn authentiek en maken deel uit van één en dezelfde set voor het vervaardigen van nobels 'met twee ineengeslagen handen onder een kroon' in de banier. Van de twee authentieke keerzijdestempels vertoont er evenwel slechts één (de zgn. B1) sporen van intensief gebruik; dergelijke sporen zijn niet aanwezig op de andere stempel, wat erop wijst dat hoe dan ook de oplage zeer beperkt moet zijn geweest. Ook blijken van dit type geen stukken op dubbel gewicht te zijn geslagen, wat wel het geval is geweest voor de stukken 'met de drie lelies' en 'met de klimmende leeuw'. Beide laatstgenoemde types voldoen trouwens aan alle criteria die gelden voor officiële uitgiften: ze zijn vermeld in ordonnanties en gepubliceerd in eigentijdse plakkaatboeken, en er werden ook onderverdelingen (halve en kwart nobels) van geslagen, overeenkomstig de expliciete instructies aan de muntmeesters, terwijl die niet blijken te bestaan voor het type 'met de twee ineengeslagen handen onder een kroon'.

De symboliek van deze twee ineengeslagen handen onder een kroon suggereert dat de uitgifte van dit type nobel moet worden gerelateerd aan de inhuldiging van François van Alençon als graaf van Vlaanderen op 23 augustus 1582.

Er is slechts één authentiek exemplaar gekend, dat aanvankelijk deel uitmaakte van de verzameling van burggraaf B. de Jonghe en nu wordt bewaard in die van de Nationale Bank van België. Alle andere gekende exemplaren zijn naslagen die in 1838 werden gemaakt met weliswaar authentieke maar ondertussen verroeste stempels A en B2, toen bewaard in het Gentse Stadsarchief. Van de 6 tot 8 aangemaakte gouden naslagen konden er 4 worden geregistreerd, plus 2 eerder onverzorgde exemplaren (proeven?), één in goud en één in zilver, in het Penningkabinet van de KBR in Brussel.

Aangezien de Gentse nobel 1582 'met twee ineengeslagen handen' niet vermeld wordt in 16de- en 17de-eeuwse publicaties, is het waarschijnlijk dat deze nooit officieel als munt werd uitgegeven, tenzij in een zeer beperkte oplage. Waarom dit zo was, blijft evenwel een open vraag.

Bibliografie

- [1] F. DEN DUYTS, *Notice sur les Anciennes Monnaies des Comtes de Flandre, des Ducs de Brabant, des Comtes de Hainaut, des Comtes de Namur et des Ducs de Luxembourg* (collection de l'Université de Gand), Gand, 1847, 128 p. + 48 pl.
- [2] L. DESCHAMPS DE PAS, *Les monnaies de Flandre pendant la période des troubles des Pays-Bas (1577-1584)*, RBN 1878.
- [3] Ch. GILLEMAN, *Le dernier atelier monétaire de Gand (1581-1584)*, RBN 1931.
- [4] A. DELMONTE, *De Gouden Benelux*, Brussel, 1964.
- [5] A. HAECK, *De munten van de graven van Vlaanderen (1556-1754)*, Deel III, Brussel, 1979.
- [6] H. VANHOUDT, *Atlas der Munten van België, van de Kelten tot heden*, Heverlee, 2007.
- [7] J.-Cl. MARTINY, *Het Munthuis in Gent, Deel III, Filips de Goede – Filips II (1433-1584)*, Gent, 2014.
- [8] H. VANHOUDT, *De Munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en van de Franse en Hollandse periode (1434-1830)*, Heverlee, 2015.
- [9] Ch. SERRURE, *Munten te Gent geslagen (1581-1584)*, Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis, Deel 3, 1859-1860, p. 65-89.
- [10] Ch. GILLEMAN, *Documents sur les jetons de l'inauguration de François d'Alençon à Gand en 1582*, RBN 1933.
- [11] M. HOC, *Le monnayage de Philippe II en Flandre*, RBN 1925, pp. 7-44, 147-162.
- [12] M. HOC, *Placards monétaires de Philippe II*, Bibliotheca Belgica, 1936, 208 p.
- [13] P.B. DE JONGHE, *Geschiedenissen by forme van Maendt-register in den welken van Maendt tot Maendt beschreven wordt: wat dat er aenmerckens-weerdig geschiet is ten tyde van de Geuserye, en de Beeldt-stormerye binnen en ontrent de Stadt van Ghendt*, Gent, 1746.
- [14] *Idem*, p. 230: Den 7. van Maerte [1581] begonst men in de Geldtmunte gereedschap te maecken om nieuw gelt te munten; want de Ghentenaers hadden daer toe Ictroy verkregen t'hunnen profyte.
- [15] *Idem*, p. 230: Den 14. [maart] was in de Geldtmunte voor d'eerste mael begonst gelt gemunt te worden. Men munte daer Ghendtsche Nobels van 25. schellingen t' stuck.
- [16] *Idem*, p. 251 (afb.): Men begonst oock nieuw gelt te munten met het waepen van dien nieuwen Graeve gequarteleert met de waepen van Vlaenderen op deze forme.
- [17] *Idem*, p. 255 (afb.): Januarius [1583]. In 't beginsel van dit jaer wierdt hier wederom nieuw gelt gemunt, gelyck het voorleden jaer, op forme gelyck hier by staet.
- [18] *Idem*, p. 256: Desen Hertog siende dat de geusen de meesters bleven spelen, en hem machteloos wilden houden, gelyck sy met den Aertshertog Matthias gedaen hadden, meende door het innemen van Antwerpen de handt boven 't waeter te krygen; maer

quam te kort, waer door de geusen gestoort zynde, wenden alle middelen aen om hem wederom uyt het Landt naer Vrankryck te dryven, van waer hy gekomen was.

- [19] *Idem*, p. 257: Want hy vertrok tien dagen, naa dit besluit genomen was, te scheep van Duynkerke naar Vrankryck. Zulks die van Vlaanderen, den gehulden Landsheer aldus hebbende uyt het oog verlooren, niet lang wachtten om het Land, als eenen weerherstelden Vryenstaat te bestieren, zyne Landsheerlyke wapenschilden op hume geldstempels te laaten vernietigen, en straks nieuwe geldstukken in dit jaar munten, die de hervatte volksregeering te kennen gaven. Als op dit eene, dat te Gent gemunt is, kan gezien worden.
- [20] *Idem*, p. 261: 's Nachts tussen den 23. en 24. [november 1583] waeren door de Schepenen doen wegnemen, breken en te niet doen, alle Waepenen van den Hertog van Anjou, en wierdt nieuw gelt gemunt op de Waepenen en Devis van de Stadt van Gendt, gelyck hier uytgedrukt wordt.
- [21] *Idem*, p. 265 (afb.): Januarius 1584. In dit Jaer wierdt wederom nieuw Geldt gemunt op dese forme.
- [22] Ch. PIOT, *Notice sur l'octroi accordé en 1581 à la ville de Gand pour battre monnaie*, RBN 1852, p. 256-261.
- [23] H.E. VAN GELDER, *De Gentse nobels*, JMP 1980, p. 203-204.
- [24] Ch. GILLEMEN, p. 45: 'Une résolution du 15 avril avait enjoint à Ghysbrecht de frapper trois jours par semaine des nobles, deux jours des demis et un jour des quarts, le tout au millésime de l'année et avec un lion *couronné* dans la bannière'.
- [25] E. JONNAERT, *Notice sur cinq monnaies anonymes frappées à Bruges*, Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre, Bruges, 1848, tome VI (1849), p. 185-192.
- [26] Ch. GILLEMEN, p. 48.
- [27] P. GENARD, *Le Noble frappé à Gand en 1583*, RBN 1877, p. 70-73.
- [28] Vte B. DE JONGHE, *Le Noble de Gand à la Bannière portant une Foi (1582)*, RBN 1898, p. 389-396.
- [29] L. CHARLES & M.-C. LALEMAN, *Geld en muntwezen in Gent*, in *Stadsarcheologie* 22 (1998), nr. 2, p. 23.
- [30] De klassieke geuzenpenning met op de voorzijde het borstbeeld van Filips II naar links en het omschrift EN TOVT FIDELLES AV ROY, en op de keerzijde twee ineengeslagen handen en een bedelzak en het omschrift IVSQVES A PORTER LA BESACE – 6,95 g – 25,2 × 20,9 mm – zilver.

[31] Ets: Allegorie op de Pacificatie van Gent op 8 november 1576 (onbekende graveur).

Het symbool met de twee ineengeslagen handen staat op het schild, gedragen door de leeuw.

[32] In 1581 wordt het symbool met de ineengeslagen handen uitdrukkelijk gebruikt op talloze Gentse en andere penningen die de komst van François van Alençon verheerlijken. Zijn benoeming tot vorst en graaf van Vlaanderen wordt zeer geprezen.

[33] P. BASTIEN & J. DUPLESSEY, *Catalogue des monnaies d'or flamandes de la collection Vernier*, Wetteren, 1975.

[34] Vte B. DE JONGHE, *Deux monnaies frappées en Flandre en 1581*, RBN 1890.

[35] L. DESCHAMPS DE PAS, *Essai sur l'histoire des comtes de Flandre de la maison de Bourgogne et description de leurs monnaies d'or et d'argent*, Paris, 1863, Supplément, Paris, 1866.

Bijlage I – Afbeeldingen van de corrosie op naslag A|B2_3

voorzijde

keerzijde

Bijlage II – Rapport: Molds – STAM, XRF-analyse van de muntstempels

Vraagstelling: Heeft de gebruikte keerzijdestempel R2005-2-96 een andere metaalsamenstelling dan de twee andere muntstempels? Of anders gezegd: Is de stempel R2005-2-96 een originele stempel en de twee andere mogelijk een later of zelfs 19de-eeuws product?

Conclusie: Bij het behandelen van de bekomen meetresultaten is beslist om enkel rekening te houden met de metingen op de respectievelijke slagoppervlakken (zie de *gestreepte zwarte lijnen in de grafieken*). De drie stempels hebben sporen van goud op het slagvlak en zijn aldus in contact geweest met goudmetaal, een bewijs dat er gouden munten mee zijn geslagen. Het besluit van de meetresultaten is dat alle drie muntstempels A, B1 en B2 sterk gelijkend zijn en vermoedelijk uit dezelfde periode dateren. De twee keerzijdestempels B1 en B2 kunnen zelfs gesneden zijn uit hetzelfde stuk metaal. De stempels worden alle drie als origineel en 16de-eeuws beschouwd.

Molds – STAM museum

Sylvia Lycke and Dr. Anastasia Rousaki

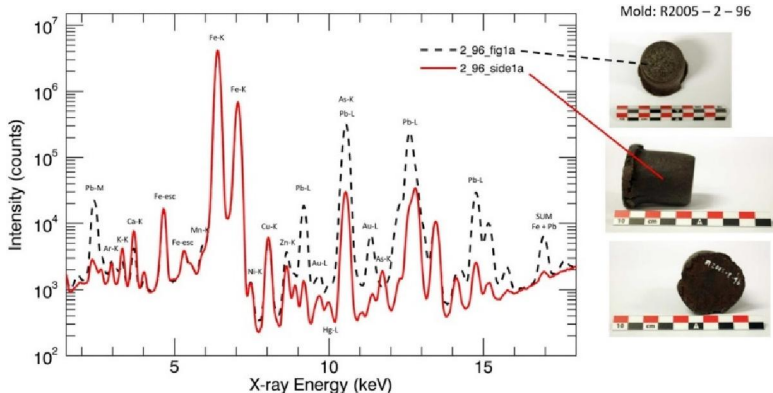
Measurements were performed by a commercial handheld X-ray Fluorescence (hXRF) instrument (Olympus InnovX Delta).

An Rh-target based X-ray source produces a polychromatic X-ray beam allowing to record elemental information from approximately a 5 x 5 mm² sample area by means of a silicon-drift detector. The experiments were conducted in air using a shielded chamber, with 40 kV/79 mA tube voltage/current and 300 s measurement time. Each mold was measured 10 times at the side on different locations and 10 times at the stamp on different locations.

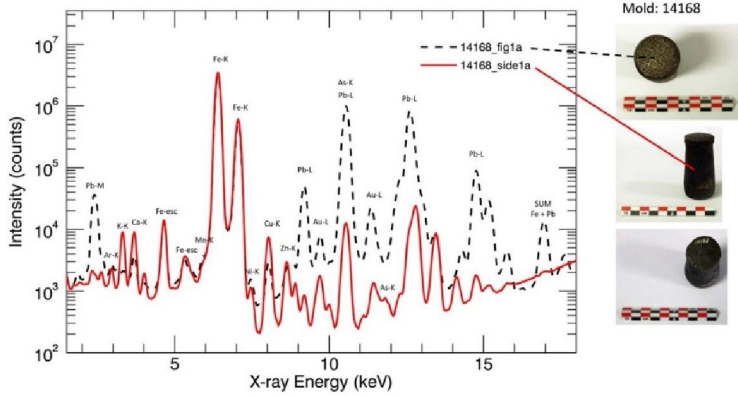
Evaluation of the individual XRF spectral data was performed using the AXIL (Analysis of X-rays by Iterative Least Squares) software package that allows a mathematical description of the fluorescence peaks and the spectral background (Vekemans et al., 1994).

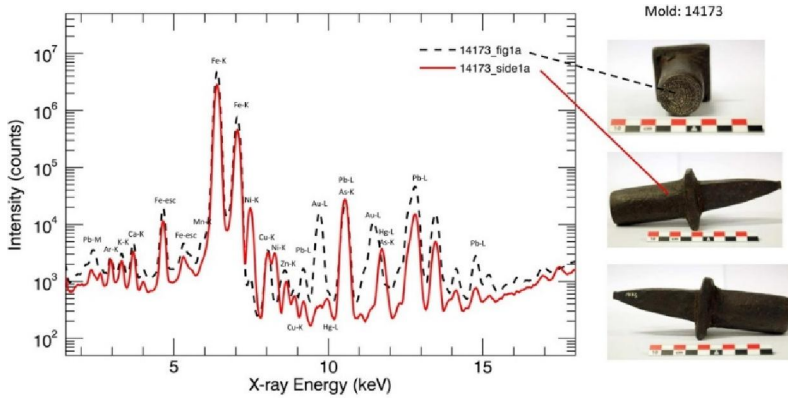
Mold R2005-2-96 is de keerzijdestempel B1 in deze studie

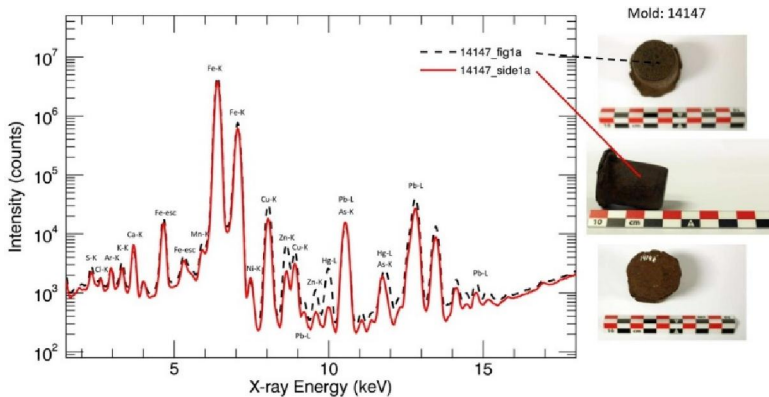
Mold 14168 is de keerzijdestempel B2 in deze studie

Mold 14173 is de voorzijdestempel A in deze studie

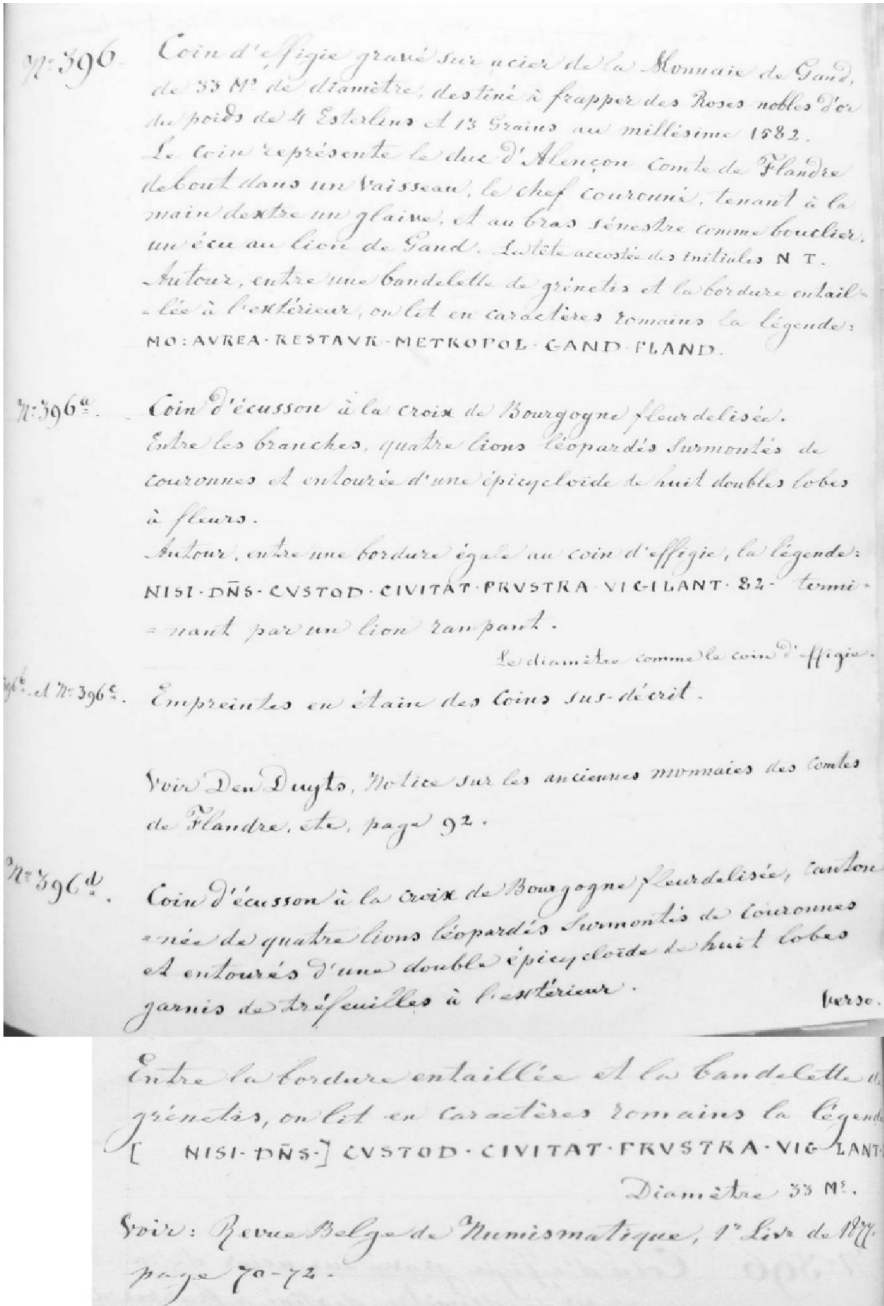

Mold 14147 is de muntstempel van een Tourse groot, bewaard in het STAM

Beschrijving van de muntstempels in de officiële inventaris

Bron: *Inventaire du Musée d'Archéologie de Gand, 1875-1878, deel II. De beschrijving voor de inventaris, p. 94*

Bijlage IV – Overzicht van de stempelcombinaties voor alle types op basis van 50 onderzochte exemplaren

	RV443 NG-VI1-E TYPE 3	NG-005	NG-V05	NG-V09	NG-V03	NG-V08	NG-V10	
	MO:	MO:	MO:	MON:	MO:	MO:	MO:	
	ZIJN VARIANTEN VAN ELKAAR							
14483	NG1582-103-A NG1582-104-B							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.82. (leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.82.
81	NG1581-416	17						(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.EAM.81
81	NG1581-417-6over	14,15,16,18						(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.EAM.81
82	NG1582-405-6over	19						(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.EAM.82
82	NG1582-412	20						(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.EAM.82
1582	NG1582-401							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.1582.
1582	NG1582-401	13		1,2,3,4,5,6,7,8	9			(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.1582.
1582	NG1582-402				10,11,12			(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.1582.
1582	NG1582-415-413				23,24			(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILATVR.1582.
82	NG1582-406							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILATVR.82.
82	NG1582-407							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILATVR.82.
83	NG1583-408-414wr1-413							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.83.
83	NG1583-409-414wr2-411							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.83
83	NG1583-410-414wr3							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.83.
83	NG1583-414							(leewj)_NISI_DNS.CVSTOOD.CVITAT.FRIVSTRA.VIGILANT.83.

TYPE 1

TYPE 2

NG-V02	NG-V07	NG-V10
VANAF 15 APRIL 1983		
29,30,31	28	26,27
35,36,37,3	33,34	32
39,41	40	
		25

Bijlage V – Voorbeelden van eigentijdse publicaties met afbeeldingen van de Gentse nobels ‘met drie lelies’ en ‘met klimmende leeuw’

1. Ordonnantie ende placcaet ons heere[n] des Conincx op t'feyt vander munte loop hebbende inde landen van herwaertsovere, ende dat by forme van tollerantie ter tijt ende wijlen toe andersins sal worden gheordineert (Antwerpen, 4.10.1585), Antwerpen, 1587.

Den Nobel van Vlaenderen/ bij. gul. viij. stuq.

2. Placcaert provisioneel opt feyct ende loop vander munten, verghelyckende de weirde vande specien van goudt met het zilvere, inhoudende mede declaratie eenighe stucken billoen te wesen (Bruessele, 30.04.1590), Antwerpen, 1590.
3. Ordonnantie ende placcaet vande eertzhertoggen verbiedende d'inbrengen ende wtgeuenherwertsouere alle munten gemunt ende geslagen by die van Holland, Zeelant en andere heure adherenten, Antwerpen, 1601.
4. Ordinantie ende placcaet van de Ertzhertoghen, onse souereyne Princen, op den loop ende permissie van de munten, Antwerpen, 1611.
5. Beeldenaer ofte figuer-boeck dienende op de nieuwe ordonnantie van der munte gearresteert ende uyt ghegeven ..., Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden/vanden een-en-twintigsten Julij 1622..., 's-Gravenhage, 1622.

6. Beeldenaer ofte figuer-boeck dienende op de nieuwe ordonnantie van der munte, gearresteert... 1622 met de ampliatio van dien door de ghemelte heeren [staten generael] vanden 12. augustus 1626...

Bijlage VI – De muntstempels van het *Muzeum Śląskie* in Warschau

In het artikel *Tłoki mennicze w zbiorach Muzeum Śląskie* van Janina Smacka wordt een catalogus opgenomen van alle muntstempels (15de-17de eeuw) in de verzameling van het museum; hierbij de afbeelding als vergelijkingsmateriaal voor de Gentse muntstempels. We beelden ook een stempel uit het MAS af.

*Stempels van de dubbele gulden, Vrede van de Pyreneeën,
Filips IV, 1659 (MAS, Antwerpen)*